

Universitätsbibliothek Wuppertal

M. Tvllii Ciceronis Opera Omnia

Cicero, Marcus Tullius

Basileæ, MDCLXXXII

Pro Q. Roscio Comoedo

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1133](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1133)

1 in republ. versata est, vestros quoque animos (id quod fieri profecto non potest) duriores, acerbioresque reddidit: actum est, iudices: *in hac tanta immanitate versari.* Ad eamne rem vos reservati estis? ad eamne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos sectores, ac licarii jugulare non potuissent? Solent hoc boni imperatores facere, cum praelium committunt, ut in eo loco, quo fugam hostium fore arbitrentur, milites collocent: in quos, si qui ex acie fugerint, de improvilo incidant. Nimirum similiter arbitrantur isti bonorum euntiores, vos hic, tales viros, sedere, qui excipiant eos, qui de suis manibus effugerint. Dii prohibeant, iudices, ut hoc, quod majores CONSILIVM PVBLCVM vocari voluerunt, praesidium sectorum existimetur. An vero iudices, vos non intelligitis, nihil aliud agi, nisi ut proscriptorum liberi quavis ratione tollantur, & ejus rei initium in vestro iurejurando, atque in Sex. Roscii periculo quarri? dubium est, ad quem maleficium petineat, cum videatis in altera parte sectorem, inimicum, licarium, eundemque accusatorem hoc tempore: ex altera parte egentem, probatum suis filium, in quo non modo culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? Numquid hic aliud videtis ob stare Roscio, nisi quod patris bona venierunt? *Quod si id vos suscipitis, 2 & eadem in re operam vestram profitemini: si idcirco sedetis, ut ad vos adducantur eo*

rum liberi, quorum bona venierunt: cavete, per deos immortalis, iudices, ne nova, & multo crudelior per vos proscripio instituta esse videatur. Illam priorem, quae facta est in eos, qui arma capere potuerunt, tamen senatus suscipere noluistis, ne quid acrius, quam more majorum comparatum est, publico consilio factum videretur. Hanc vero, quae ad eorum liberos, atque infantium puerorum incunabula pertinet, nisi hoc iudicio, a vobis rejicitis, & aspernamini, videte, per deos immortales, quem in locum reipubl. perveaturam putetis. Homines sapientis, & ista auctoritate, & potestate praeditos, qua vos estis, ex quibus rebus maxime respubl. laborat: iis maxime mederi convenit. Vestrum nemo est quin intelligat, populum Romanum, qui quondam in hostiis lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, iudices, hanc pati nolite diutius in hac republ. versari: quae non modo id habet in se mali, quod tot civis atrocissimè sustulit, verum etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam consuetudine incommodorum. Nam CVM OMNIBVS horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus: etiam qui natura mitissimi sumus, assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

Nihil videtur deesse.

M. TVLLII CICERONIS
PRO
Q. ROSCIO COMOEDO,
ORATIO TERTIA.

Multa, quae desunt, quarendae.

SYNOPSIS.

Quaestio An Roscio, Fannius aliquid debeas ex societate respulacione Roscii? repromissione Fannii? Actor Fannius, Patronus Fannii P. Satornius: Reus Sexti Roscius Comoedus. Patronus Roscii Cicero; Judex C. Calpurnius Piso, adfessor M. Terentius vir consularis: Acta in Comitio anno Ciceronis 31. urbis 677.

malitiam naturae, crederetur. Is scilicet vir optimus, & singulari fide 1 praedius, qui suo iudicio, tabulis suis, testibus uti conatur. Solent ferè dicere qui per tabulas 2 hominis honesti pecuniam expensam tulerunt: *Egone talem virum corrumpere potius, ne mea causa falsum in codice referret?* Exspecto, quam mox Chreæ hac oratione utatur: *Egone hanc manum, plenam perfidiae, & hos digitos meos impellere potui, ut 3 falsum perscriberent nomen?* Quod si ille suas proferet tabulas: proferet suas quoque Roscius. erit 4 in illius tabulis hoc nomen: at in hujus non erit. Cur potius 4 illius, quam hujus, crederetur? Scripsisset ille, si non

jussu hujus expensum tulisset? non scripsisset hic, quod sibi expensum ferri jussisset? Nam, quemadmodum TVRRE EST scribere, quod non debeat: sic improbum est, non referre, quod debeas. & quæ enim tabulae condemnantur ejus, qui verum non retulit: & ejus, qui falsum perscripsit. Sed ego copia, & facultate causæ confusus, vide quo progrediar. Si tabulas C. Fannius accepti, & expensi proferret suas, in suam rem, suo arbitratu scriptas: quod minus secundum illum iudicetis, non recuso. *Quis hoc frater fratris, quis parens filio tribuit, ut, quodcumque retulisset, id ratum haberet? ratum habebit Roscius, profer. quod tibi fuerit*

1. In republica versata est. Idem eod. item Pal. tort. & editi olim, in temp. versata. quod arbitrabatur Gulielmus dictum, ut versum in temp. Urini liber in rep. grassat.

4. Et eadem in re operam vestram. Sic quidem editi. sed mss. nostri, aut eadem res aut eandem rem. unde facit Gulielmus, & eam ad rem.

1. Praedius, in suo iudicio. Hæc est lectio Palatini, & editionum veterum, inveniuntque in suis scriptis Hotomannus. vulgata, praedius, qui quo iudicio.

homines . . . . . pecuniam. eod. vett. homines . . . . . citi pecuniam.

3. Falsum perscriberet nomen. Idem libri, perscriberem.

4. Illius quam hujus crederetur? scripsisset ille, si non. Idem, crederetur scripsisset. Ille si. Lamb. interpolavit, hujus tabulis crederetur?

Judex est is, quem nos non minus bene de nobis existimare, quam secundum nos judicare velimus: advocatio ea est, quam propter eximium splendorem, ut judicem unum vereri debeamus? perinde ac si in hanc formulam omnia judicia legitima, omnia arbitria honoraria, omnia officia domestica conclusa & comprehensa sint, perinde dicemus. Illa superior fuit oratio necessaria, hæc erit voluntaria: illa ad iudicem, hæc ad C. Pisonem: illa pro reo, hæc pro Roscio: illa victoria, hæc bona existimationis causa, comparata. pecuniam petis, Fanni, à Roscio: quam? dic adda ter, & aperte. Utrum quæ tibi ex sociate debeatur? an, quæ ex liberalitate hujus promissa sit, & ostentata? quorum alterum est gravius, & odiosius; alterum, levius & facilius. Quæ ex societate debeatur? Quid ais? Hoc jam neque leviter ferendum est, neque negligenter defendendum. Si qua enim sunt privata judicia summæ existimationis, & præne dicam capitulis, tria hæc sunt, fiducia, tutelæ, societatis. AQVE ENIM PERFIDIOSVM ET NEFARIVM EST, fidem frangere, quæ continet vitam; & pupillum fraudare, qui in tutelam pervenit: & socium fallere, qui se in negotio 17. conjunxit. Quæ cum ita sint, qui sit, qui socium fraudarit, & se fecerit, consideremus. dabit enim nobis jam tacite vita acta in alterutram partem firmum & grave testimonium. Q. Roscius? Quid ais? NONNE UT IGNIS IN AQVAM coniectus, continuo resinguitur, & refrigeratur: sic referens falsum crimen in purissimam & castissimam vitam collocatur, statim concidit, & exstinguitur? Roscius socium fraudavit? Potest hoc homini huic hæere peccatum? qui medius fidius (audacter dico) plus fidei, quam artis: 2 plus veritatis, quam disciplinæ possidet in se: quem populus Romanus meliorem virum, quam histrionem esse arbitrat: qui ita dignissimus est scena propter artificium ut dignissimus sit curia propter abstinentiam. 18. Sed quid ego ineptus de Roscio apud Pisonem dico? ignotum hominem scilicet pluribus verbis commendo. estne quisquam omnium mortalium, de quo melius existimes tu? estne quisquam, qui tibi 3 prior, pudentior, humanior, officiosior, liberaliorque videatur? Quid tu, Saturi, qui contra hunc venis, existimas aliter? nonne quotiescunque in causa in nomen hujus incidisti, torques hunc & verum bonum esse dixisti, & honoris causa appellasti? quod nemo nisi aut honestissimo, aut amicissimo facere consuevit. 19. Qua in re mihi ridicule es visus esse inconstans, qui eundem & lauderes, & laudares: & virum optimum, & hominem improbissimum esse dices. eundem tu & honoris causa appellabas, & virum primum esse dicebas, & socium fraudasse arguebas. Sed, ut opinor laudem virtutis tribuebas, crimen gratis concedebas: de hoc, ut existimabas, prædicabas: Chærea arbitrato causam agebas. Fraudavit Roscius. Est hoc quidem auribus, animisque hominum absurdum. Quid si tandem aliquem timidum dementem, divitem, iniretrem nactus esset, qui experiri non posset? tamen incredibile esset. Verumtamen, quem fraudarit, videamus. C. Fannium Chærea Roscius fraudavit. Oro, atque obsecro vos, 4 qui nostis, vitam inter se utriusque conferre: qui non nostis, faciem utriusque considerate. nonne

ipsum caput, & supercilia illa penitus abrasa, olere malitiam, & clamitare calliditatem videntur? nonne ab imis unguibus usque ad verticem summum (siquam conjecturam afferit hominibus acta corporis figura) ex fraude, fallaciis, mendaciis constare totus videtur? qui idcirco capite, & superciliis semper est rasus, ne ullum pilum viri boni habere dicatur, cujus personam præclare Roscius in scena tractare consuevit: neque tamen pro beneficio ei par gratia refertur. Nam Ballionem illum improbiſſimum, & perjurissimum lenonem cum agit, agit Chæream. persona illa lutulenta, impura, invisita, in hujus moribus, natura, vitæque est expressa. Quis quomobrem Roscium similem sui in fraude & malitia existimavit, & nihil videtur: nisi forte, quod præclare hunc imitari se in persona lenonis animadvertit. Quomobrem etiam, atque etiam considera, C. Pifo, quis quem fraudasse dicatur. Roscius Fannium. Quid est hoc, probus improbum, pudens impudentem, perjurum castus, callidum imperitum, liberalis avidum. Incredible est, quemadmodum si Fannius Roscium fraudasse diceretur, utrumque ex utriusque persona verisimile videretur. & Fannium per malitiam fecisse, & Roscium per imprudentiam deceptum esse. sic cum Roscius Fannium fraudasse arguatur, utrumque incredibile est, & Roscium quidquam per avaritiam appetisse, & Fannium 6 quidquam per se bonitate amisisse. Principia sunt hujusmodi. Ipectemus reliqua. H. S. 10000 Qu. Roscius fraudavit Fannium. Qua de causa? Subridet Saturius, veterator, ut sibi videtur. Ait propter ipsa H. S. 10000. Video: sed tamen cur ipsa H. S. 10000. tam vehementer concupierit, quarto. nam tibi, M. Perpenna, C. Pifo. 7 certe tanti non fuissent, ut socium fraudaretis. Roscio cur tanti fuerint causam requiro. Egebat? Immo locuples erat. Debebat? Immo in suis numeris versabatur. Avarus erat? Immo etiam, antequam locuples, semper liberalissimus, munificentissimusque fuit. Pro deum, hominumque fidem! 8 qui H. S. 1000000. 9. quæstus facere noluit (nam certe H. S. 1000000. merere & potuit, & debuit, si potest Dionysia H. S. 1000000. merere) is per summam fraudem, & malitiam, & perfidiam H. S. 10000. appetiit? Et illa fuit pecunia immanis, hæc parvula: illa honesta, hæc sordida: illa jucunda, hæc acerba: illa propria, hæc in causa, & in iudicio collocata. Decem his annis proximis H. S. sexages honestissime consequi potuit: noluit. laborem quæstus recipit; quæstum laboris rejicit. populo Romano adhuc servite non destitit: sibi servire jam pridem destitit. Hoc tu unquam, Fanni, faceres? 9 & si hos quæstus recipere posses, non eodem tempore & gestum, & animam ageres? Dic nunc te 10. ab Roscio H. S. 10000. circumferptum esse, qui tantas, & tam infinitas pecunias non propter inertiam laboris, sed propter magnificentiam liberalitatis repudiavit. Quid ego nunc illa dicam, quæ vobis in mentem venire certo scio? Fraudabatur in societate Roscius. Sunt iura, sunt formulæ de omnibus rebus constituta, ne quis aut in genere injuriæ, aut ratione actionis errare possit. expressæ sunt enim ex uniuscujusque damno dolore, incommo-

1. Sic referens falsum crimen. Forſan referens, annotavit Gulielmus Lambinus illud referens totum omiſit, quod tamen in omnium libris.
2. Plus veritatis quam diſciplinæ. Idem Gulielmus conſiciebat, plus ſervituti 7 non neceſſario.
3. Prior, pudentior, humanior, etc. Sic vet. edd. & Pal. Lambinus prænotior. Brutus omiſit totam vocem, credo quod non aſſequeretur ejus vim.
4. Qui noſtis, vitam etc. Conſicit Hotomagnus, qui utrumque noſtis, quod ceu genuinum ſtatim arripuit Aldus Nepos, præter libros atque rationem.
5. Nihil videtur. Deſſe putabat, cauſa, aut ſimile quid Gulielmus. Edd. vet. & Pal. habent, mihi videtur. Turnebus reponerat è libris non mihi videtur.
6. Qui noſtis, per ſe bonitate amiſſiſſi. Lambinus & Aldus Nepos, per ſuam bonitate, non à libris tamen, ſed conjectura Hotomagni aut Teracchi.

7. Certe tanti non fuissent. Ita requirit ſententia, placobatque Turnebo lib. XXIX. cap. 36. ut & mox fuerint. vulgati tamen omnes & Pal. fuisset, item furris, quod etiam habet quo ſe tueatur.
8. Qui H. S. 1000000. 1000000. 1000000. quæſtus, etc. Bouleus lib. III. de Aſſi, quod inveniffet in reitò vulgatis, qui H. S. 1000000. 1000000. 1000000. legendum putabat, CCC. M. & tanquam ea littera facile degenerare queat in III. & verum eſt. ſed ego in miſ. noſtris, item antiquioribus cuſis, nonquam reperi numeros centenarios inverſos, neque adeo I in medio lunularum illarum, ſed ſemper expreſſum per I. & I.
9. Et ſi hos quæſtus recipere. Eſt item à Turnebo. nam Pal. & edd. vet. ſed ſi hos quæſtus recipere. Lambinus, reſpicere.
10. Ab Nepote H. S. 10000. Heic quoque habet & Pal. & ed. vet. ab Nepote H. S. 1111; ut & capite decimo infra.

commodo, calamitate, injuria, publica à pratore formula, ad quas privata libi accommodatur. Quæ cum ita sint 1 cur non arbitrum pro socio adgeris? Quæ Roscium, quarto. Formulam non noras? Notissima erat. Judicio gravi experiri volebas? Quid ita? propter familiaritatem veterem? cur ergo lædis? Propter integritatem hominis? cur igitur insimulas? 2 Propter magnitudinem criminis? Itane verò quem per arbitrum circumvenire non posses, cujus de eare proprium erat judicium, hunc per judicem condemnabis, cujus de eare nullum est arbitrium? Quin tu hoc crimen aut objice, ubi licet agere: aut jacere noli, ubi non oportet. Tamen jam hoc tuo testimonio crimen sublatum est. Nam, quò tu tempore illa formula uti voluisti, nihil hunc in societatem 4 fraudis fecisse ostendisti. Fecit pactiorem. Num tabulas habet, an non? Si non habet, quemadmodum pactio est? si habet, cur non nominas? 26 Dic nunc Roscium abs te petisse, ut familiarem suum sumeres arbitrum, non petiit. Dic pactiorem fecisse, ut absolveretur, non pepigit. Quæ, quare sit absolutus, quòd erat summa innocentia, & integritate. Quid enim factum est? venisti domum ultrò Roscii: satis fecisti: quòd temere commisisses, 5 in judicium ut denuntiaret, rogasti, ut ignosceret: te affuturum negasti: debere tibi ex societate nihil, clamitasti. Judex hic denuntiavit: absolutus est. Tamen fraudis, ac furti mentonem facere audes? Perstat in impudentia, pactiorem enim, inquit, mecum fecerat. Idcirco videlicet ne condemnaretur. Quid erat causa, cur metueret, ne condemnaretur? Res erat manifesta: furtum erat apertum. Cujus rei furtum factum erat? Exorditur magna cum expectatione veteris histriõnis exponere societatem, panurgus, inquit, fuit Fannii, is fuit ei cum Roscio communis. Hic primum questus est non leviter Satrius, communem factum esse gratis cum Roscio, qui pretio proprius fuisset Fannii. Largitus est scilicet homo liberalis, & dissolutus, & bonitate affluens Fannius Roscio? 18 Sic puto. Quoniam ille hic constitit paullisper, mihi quoque necesse est paullum commorari. Panurgum tu, Satrii, proprium Fannii dicis fuisse. At ego totum Roscii fuisse contendo. Quid erat enim Fannii? corpus. Quid Roscii? disciplina. Facies non erat: ars erat pretiosa. Ex qua parte erat Fannii, non erat n. s. 1000. ex qua parte erat Roscii, amplius erat n. s. 100000. Nemo enim illum ex trunco corporis spectabat, sed ex artificio comico asstimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poterant duodecim aris: disciplina, quæ erat ab hoc tradita, locabat se 29 non minus n. s. 100000. O societatem 6 captiosam, & indignam! ubi alter, n. s. 10000, alter 100000. quòd sit in societatem affert: nisi idcirco molestè pateris, quòd n. s. 10000. tu ex arca proferebas, n. s. 100000. ex disciplina, ex artificio Roscius promebat. Quam enim rem, & expectationem, quòd studium, & quem favorem secum in scenam attulit Panurgus? Quòd Roscii fuit discipulus: qui diligebant hunc, illi favebant: qui admirabantur hunc, illum probabant: qui denique hujus nomen audierant, illum eruditum, & perfectum existimabant. Sic est vulgus: ex veritate pauca, ex opinione multa asstimat. Quid sciret ille, per pauci animadvertent, ubi didicisset omnes

quærebant. nihil ab hoc pravum, & perversum producti posse arbitrabantur. Si veniret ab Stabillio, tamen si artificio Roscium superaret, adpicere nemo posset. nemo enim, si cut ex improbo patre probum filium nasci, sic ex pessimo histriõne bonum comædum fieri posse existimaret. Quia veniebat à Roscio, plus etiam scire, quam sciebat, videbatur. Quòd item nuper in Eröte comædo usu venit: qui postquam è scena non modò sibiilis, sed etiam convicio exprodebat: sicut in aram, confugit in hujus domum, discipulnam, patrociniun, nomen. Itaque per brevi tempore, qui ne in novissimis quidem erat histriõnibus, ad primos petiit, venit comædos. Quæ res extulit eum? Una commendatio, hujus, qui tamen Panurgum illum, non solum ut Roscii discipulus fuisse diceretur, domum recepit: sed etiam summo cum labore, stomacho, miseriaque erudit. nam, Quo quisque est solertior, & ingeniosior, hoc docet iracundius, & laboriosius. Quòd enim ipse celeriter arripuit, id cum tardè percipi videt, discruciat. Paulò longius oratio mea profecta est hac de causa, ut conditionem societatis diligenter cognosceretis. Quæ deinde consecuta? Panurgum, inquit, hunc, servum communem Q. Flavii Tarquiniensis quidam interfecit. in hanc rem, inquit, me cognitorem dedisti. licet contestata, judicio damni injuria constituto, tu sine me cum Flavio decidisti. Utrum pro dimidia parte: an pro tota societate? planius dicam, utinam pro me, an pro me, & pro te? Pro me? potui: exemplo multorum licitum est: jure fecerunt multi: nihil in ea re tibi injuria feci, pete tu tuum, exige, & aufer, quòd debetur. suam quisque partem juris possideat, & persequatur. At enim tuum negotium gessisti bene. Gere & tu tuum bene. Magno tuam dimidiam partem decidisti, Magno & tu tuam partem decide. H. s. 100000. tu absoluti. Si sit hoc verò; n. s. 100000. tu quoque aufer. Sed hanc decisionem Roscii, oratione, & opinione auget licet: re, & veritate mediocrem, & tenuem esse inventis. Accipit enim agrum temporibus iis, cum jam prædiorum: qui ager neque villam habuit, neque ex ulla parte fuit cultus: qui nunc multo plus est, quam tunc fuit. neque id est mirum. tum enim propter reipubl. calamitates, omnium possessiones erant incertæ: nunc, deum immortalium benignitate, omnium fortuna sunt certæ. tum erat ager incultus sine recto, nunc est cultissimus cum optima villa. Verumtamen, quoniam natura tam malevolus es, nunquam ista te molestia, & cura liberabo. Præclare suum negotium gessit Roscius: fundum fructuosissimum abstulit: quid ad te? tuam partem dimidiam, quemadmodum vis, decide. Vertit hic rationem: & id, quòd probare non potest, fingere conatur. De tota re, inquit, decidisti. Ergo huc universa causa deducitur, utrum Roscius cum Flavio de sua parte, an de tota societate fecerit pactiorem. Nam ego Roscium, si quid communi nomine tetigit, confiteor præstare debere societati. Societatis, non tuas litas redemit, cum fundum à Flavio accepit. 9 Quid ita satis non dedit, AMPLIUS A SE NEMINEM PETITURUM? Qui de sua parte decidit, reliquis integram relinquit actionem: qui pro sociis transigit: satisfacere, neminè eorum postea petiturum. Quid ita Flavio sibi caveat.

1. Cor ad arbitrum proficere, etc. Ita & Pal. nosser, & antiquior editio. nam melius patris, arbitrium, vide Turneb. lib. XXIX. cap. 36.
 2. Propter magnitudinem criminis. Est à Turnebo. nam prius estis agritudinem, forte fuit acritudinem.
 3. Proprium erat judicium. Et hoc quoque est ab eo. quippe antea legebatur infecta negativa proprium non erat judicium. quomodo item Pal.
 4. Fraudis scisse ostendisti. Fecit pactiorem. Num tabulas. Lambinus legit, in tabulis. sed grandius est heic ulcus, quàm ut eo modo curetur. nam est in Pal. fraudis scisse in aditum omni tabulas habet. non enim editi antiquitus fraudis scisse vidi dicitur. tabulas habet. Victoriana ostendit in aditum, non imbuta etc. consultatur Turnebus lib. XXIX.
 5. In judicium ut denuntiaret. Lambinus. & Aldi Nepos denuntiaret, se conjectura Horomani. Paullus Manutius conjiciebat, illi judicium denuntiaretur.

6. Leprosam & indignam? Lambinus ingessit inquam, contra liberos, neque necessar. d.
 7. Pro me? potui: exemplo multorum licitum est: jure fecerunt multi. Turnebus monet que sibi liberos interponere. Pro me potui, multorum exemplis licitum est, jure fecerunt multi.
 8. Si sit hoc verò n. s. etc. Sic mss. sic edd. omnes. Horomani, si sit at ego potius habuerim illas tres voculas suæ verò, pro gloriatoris additione. Gulielm. us debebat, si sit. nec horum alium. Turnebus malebat: si sit hoc verum.
 9. Quid ita satis non dedit? etc. periturum? Aldus Nepos ita edidit, secutus puto sententiam & natii Horomani: neque aliter distinxit Palatinus nosser, placuitque Gulielm. prius casus: Quid ita? factu etc. periturum. Item, Quid ita? Flavio etc. consultatur Turnebus dicit cap. 36.

cavere non venit in mentem? nesciebat videlicet Panurgum fuisse in societate? Sciebat. Nesciebat, Fannium Roscio esse socium? Praclare nam iste cum eo litem contestata habebat. Cur igitur decidit, & non restipulatur, NAM NEM AMPLIVS PETITVRVM? cur de fundo decidit, & iudicio non absolvitur? cur tam imperite facit, ut nec Roscium stipulatione alliger, neque à Fannio iudicio se 37 absolvat? Est hoc primum & ex conditione juris, & ex consuetudine cautionis, gravissimum, & firmissimum argumentum, quod ego pluribus verbis amplecterer, si non alia certiora, & clariora testimonia in causa haberem. Et, ne forte me hoc frustra pollicitum esse praedices: te, inquam, Fanni, ab tuis subfelliis contra te testem suscitabo. Criminatione tua quae est? Roscium cum Flavio pro societate decidisse. Quo tempore? I Abhinc annis IV. Defensio mea quae est? Roscium pro sua parte cum Flavio transegiisse. Repromittis tu abhinc triennium Roscio. Quid? recita 38 istam restipulationem clarius. Attende, quæso, Piso. Fannium invitum, & huc atque illum tergiversantem, testimonium contra se dicere cogo. Quid enim restipulatio clamatur? QUOD A FLAVIO ABSTVLENO, PARTEM DIMIDIAM INDE ROSCIO ME SOLVTVRVM SPONDEO. Tua vox est, Fanni. Quid tu auferre potes à Flavio, si Flavius nihil debet? Quid hic porro nunc restipulatur, quod jam pridem ipse exegit? quid verò Flavius tibi daturus est, qui Roscio omne, quod debuit, dissolvit? cur in re tam veteri, 2 in negotio tam confecto, in societate dissoluta, nova hæc restipulatio interponitur? Quis est huius restipulationis scriptor? testis? arbiter? quis? tu Piso. Tu enim Qu Roscium pro opera, pro labore, quod cognitor fuisset, quod vadimonia obisset, rogasti, 3 ut Fannio daret H S CCCCXXX, hæc conditione, ut, si quid ille exegisset à Flavio, partem ejus dimidiam Roscio dissolveret. Satisne ista restipulatio 39 dicere tibi videtur aperte, Roscium pro se decidisse? At enim forsitan hoc tibi veniat in mentem, 4 re promississe Fannium Roscio, siquid à Flavio exegisset, ejus partem dimidiam: sed omnino exegisset nihil. Quid? tu non exitum exactionis, sed initium re promissionis spectare debes? neque, si ille persequi noluit, non, quod in se fuit, iudicavit, Roscium suas, non societatis litis redemisse? Quid si tandem planum facio, post decisionem veterem Roscio post re promissionem recentem hanc, Fannii, H S CCCCXXX Fannium à Qu Flavio, Panurgi nomine, abstulisse? tamen diatius illudere viri optimi existimationi, Q Roscio, 40 audebit? Panno ante quærebam, id quod vehementer ad rem pertinebat, quæ de causa Flavius, cum de tota lite faceret pactionem, neque satis acciperet à Roscio, neque iudicio absolveretur à Fannio, nunc verò (id quod mirum, & incredibile est) requiro, quamobrem, cum de tota re decidisset cum Roscio, H S CCCCXXX separatim Fannio dissolvit? Hoc loco, Saturi, quid pares respondere, scire cupio. utrum omnino Fannium à Flavio H S CCCCXXX non abstulisse? an alio nomine, & alia de causa abstulisse? Si alia 41 de causa: quæ ratio tibi cum eo intercesserat? nulla. Ad dictum erat tibi? non frustra tempus contero. Omnino, inquit, H S CCCCXXX, à Flavio non abstulit, neque Panurgi nomine, neque cuiusquam. Si planum facio, post hanc recentem stipulationem Roscio, H S CCCCXXX à Flavio te

abstulisse: 5 numquid causæ est, quin ab iudicio abeat? vixissimè victus? Quo teste igitur hoc planum faciam? Ve 42 nerat, ut opinor, hæc res in iudicium. Certè. Quis erat petitor? Fannius. Quis reus? Flavius. Quis iudex? Cluvius. Ex his unus mihi testis est producendus, qui pecuniam datam dicat. Quis est ex his gravissimus? Sine controversia, qui omnium iudicio comprobatus est iudex. Quem igitur ex his tribus à me testem spectabis? petitorum? Fannius est, contra se nunquam testimonium dicit. Reum? Flavius est. Is jam pridem est mortuus. Si viveret, verba ejus audiretis. Iudicem? Cluvius est. Quid is dicit? H S CCCCXXX Panurgi nomine Flavium Fannio dissolvisse, quem tu si ex censu spectas, eques Romano est si ex vita, 6 homo clarissimus est, si ex te: iudicem summissi, si ex veritate: id, quod scire potuit, & debuit, dixit. Nega, nega 43 nunc, equiti Romano, homini honesto, iudici tuo, credi oportere. Circumspicit, astuat, negat nos Cluvii testimonium recituros. erras: inani, & tenui spe te consolaris. Recita testimonium T. Manilii, & C. Lucii Ocreæ, duorum senatorum, hominum ornatissimorum, qui ex Cluvio audierunt. TESTIMONIUM T. MANILII, ET C. LVSCHIOCREÆ. Utrum dicis, Lucio, & Manilio, an & Cluvio non esse credendum? Planius, atque apertius dicam. Utrum Lucius, & Manilius nihil de H S CCCCXXX ex Cluvio audierunt? an Cluvius falsum Lucio, & Manilio dixit? Hoc ego loco, soluto & quieto sum animo: & quorsum recidat responsum tuum, non magnopere laboro. Firmissimis enim & sanctissimis testimoniis virorum optimorum causa Roscio communita est. Si jam tibi delibetatum est, quibus abroges fidem jurisjurandi: responde. Manilio, & Lucio negas esse credendum? dic, aude. est tuz contumacia, arrogantia, vitæque universæ vox. Quid exspectas, quam mox ego Lucium, & Manilium dicam, ordine esse senatores; ætate, grandis natu; natura, sanctos, & religiosos; 7 copiis rei familiaris, locupletes, & pecuniosos? non faciam: nihil mihi detrahā, cum illis exactæ ætatis severissimè fructum, quem meruerunt, retribuam. magis mea adolescentia indiget illorum bona exultatione, quam illorum severissima sanctus desiderat meam laudem. Tibi verò, Piso, diu deliberandum, & concocandum est, utrum potius Chærea injurato in sua lite, an Manilio & Lucio juratis in alieno iudicio credas. Reliquum est, ut Cluvium falsum dixisse Lucio, & Manilio contendat. quod si facit, 8 qua impudentia est, eumne testem improbabit, quem iudicem probari? ei negabit credi oportere, cui ipse crediderit? ejus testis ad iudicem fidem infirmabit, cujus propter fidem, & religionem iudicis, testis comparabit? quem ego si ferrem iudicem, refugere non deberet: cum testem prodicam, reprehendere audebit? Dixit enim, inquit, injuratus Lucio, & Manilio. Si diceret juratus, crederes? At quid interest inter perjurum, & mendacem? Qui mentiri solet, pejerare consuevit, quem ego, ut mentiatur, inducere possum; ut pejeret, exorare faciliè potero. nam, QVI SEMEL à veritate deflexit, hic non majore religione ad perjurium, quam ad mendacium perducitur consuevit. quis enim deprecatione deorum, non conscientia fide commovetur? 9 Propterea quæ pecna ab diis immortalibus perjuro, hæc eadem mendaci constituta. Non

1. Abhinc annis IV.] Est à conjectura Hotomani, prius impressa & Pal. an. 16. XV.
2. In negotio tam confecto.] Gualtelmus inclinabat legere, sane.
3. Ut Fannio daret H-S CCCCXXX.] Hotomanius rectè monuit numeros corruptos, sed nihil jurant veter. in quibus suo more perscribere, H-S CCCCXXX Lambinus de conjectura fecit CCCCXXX vale licet.
4. Re promississe Fannium Roscio.] Vulgata, Fannii Roscium, sed alterum exibat in Pal. sicque restituendum indicaret olim Turnebus.
5. Numquid causæ est, quin.] Ita ex in corruptis libris, Turnebus lib. XXIX. cap. 36. nam antea habebamus causare, quod & in Pal. neque video eus non possit tolerari.

6. Homo clarissimus est.] Lambinus mallet, castissimus nullâ vitæ ratione. nam & claritas comparatur totius vitæ integritate.
7. Copiis rei familiaris, locupletes.] Lambinus amplius, satana & copiositate quod reperit in Collinat editione, & copiositate nec copula illa in vestitus cunctis aut Pal.
8. Qua impudentia est, eumne testem.] Male hæc tenent, quæ impudentia est? eumne & cum interrogatore dictum omnino, ut illud Ovidii, quæ vestra hîde est, sic & eodem fere modo infra, ipso sine Oratoris, quæque alio, insititia sunt Roscio. Gualtelmus.
9. Propterea quæ pecna ab Diis, &c.] Turnebus dicto loco, contra præterea, alterum hæret in Pal. 166. 1000.

Non enim ex pactione verborum, quibus iurandum comprehenditur, sed ex perfidia, & malitia, per quam infidia tenduntur alicui, dii immortales hominibus irasci, 47. & succensere consueverunt. At ego hoc ex contrario contendo. Levior esset auctoritas Cluvii, si diceret iuratus, quàm nunc est, cum dicit injuratus. Tum enim forsitan improbus nimis cupidus videretur, qui, qua de re iudex fuisset, testis esset? nunc omnibus inimicis necesse est castissimus, & constantissimus esse videatur, qui id, quod scit, familiaribus suis dicit. Dic nunc si potes, si res, si causa patitur, 48. Cluvium esse mentitum. Mentitus est Cluvius? Ipsa mihi veritas manus iniecit, & paulisper consistere, & commorari cogit. Unde hoc totum ductum & constat mendacium est? Roscius est videlicet homo callidus & verutosus. Hoc initio cogitare coepit: Quoniam Fannius à me petit M s 1000, petam à C. Cluvio, equite Romano, ornatissimo homine, ut mea causa mentiatur: dicat, decisionem factam esse, quæ facta non est. M s ccc1000 à Flavio data esse Fannio, quæ data non sunt. Est hoc principium improbi animi, miseri ingenii, & nulli consilii. Quid deinde 49. posteaquam se prælare confirmavit, venit ad Cluvium; quem hominem? levem? immo gravissimum, mobilem? immo constantissimum, familiarem? immo alienissimum. Hunc posteaquam salutavit, rogare coepit, blandè & concinnè scilicet: MENTIRI mea causa, viris optimis, tuis familiaribus presentibus; dic Flavium cum Fannio de Panurgo decidisse, qui nihil transegit: dic M s ccc1000 dedisse, qui assensum nullum dedit. 2. Quid ille respondit? M s 0000 v. e. o. cupidè, & libenter mentiar tua causa: & si quando me vis pejerare, ut paullulum tu compendii facias; paratum fore scito, non fuit causa, cur tantum laborem caperes, & ad me venires: per nuntium hoc, quod erat tam leve, transigere potuisti. Pro deum, hominumque fidem! hoc aut Roscius unquam à Cluvio petiisset, si M s milles in iudicium haberet? aut Cluvius Roscio petenti concessisset, si 3. universæ prædæ particeps esset? vix medius fidius, tu Fanni, à Ballione, aut aliquo ejus simili, hoc postulare auderet, & impetrare posses, quod cum est veritate falsum, tum ratione quoque est incredibile. Obliviscor enim, Roscium, & Cluvium viros esse primarios: improbos temporis causa esse fingo. Falsum subornavit testem Roscius Cluvium, cur tam seò? cur, cum altera pensio solvenda esset, non tam cum prima? nam jam antea M s 1000 dissolverat. Deinde, si jam persuasum erat Cluvio, ut mentiretur: cur potius M s ccc1000, quàm ccc1000 ccc1000 ccc1000 data dixit Fannio à Flavio, cum ex restipulatione pars ejus dimidia, Roscii esset? Jam intelligis, C. Piso, sibi soli, societati nihil Roscium petisse. Hoc cum sentit Satrius esse apertum resistere & repugnare contra veritatem non audet: aliud fraudis, & inlidiatum eodem vestigi-

gio divortium reperit. Petisse, inquit, suam partem Roscium à Flavio confiteor: vacuam, & integram reliquisse Fannii concedo: sed, quod sibi exegit, id commune societatis factum esse contendo. Quo nihil captiosius, neque indignius potest dici. Quæro enim, potestne Roscius ex societate suam partem petere, necne? Si non potuit: quemadmodum abstulit? si potuit: quemadmodum non sibi exegit? Nam quod sibi petitur, certe alteri non exigitur. An ita est? si, quod universæ societatis fuisset, petisset: quod tum redactum esset, æqualiter omnes partirentur: si nunc, cum petierit, quod sua pars esset: non, quod abstulit, sibi sibi exegit? Quid intextet inter eum, qui per se litigat, & qui cognitor est datus? Qui per se litem contestatur, sibi soli petit, alteri nemo potest, nisi qui cognitor est factus. Itane verò? cognitor si fuisset tuus, quod vicisset iudicio, ferres tuum. suo nomine petiit: quod abstulit, & sibi, non tibi exegit. Quòd si quisquam petere potest alteri, qui cognitor non est factus: quæro, quid ita, cum Panurgus esset interfectus, & lis contestata cum Flavio damni injuria esset, id in eam litem cognitor Roscii sis factus: cum præsertim ex tua oratione, quodcumque tibi peteres, quodcumque tibi exigeres, id in societatem recideret? Quod si ad Roscium nihil perveniret, quod tu à Flavio abstulisses, nisi te in suam litem dedisset cognitorem: ad te pervenire nihil deber, quod Roscius pro sua parte exegit: quoniam tuus cognitor non est factus. Quid enim huic rei respondere poteris, Fannii, cum de sua parte Roscius transegit cum Flavio, actione tibi tuam reliquit, an non? Si non reliquit, quemadmodum M s ccc1000 ab eo postea exegisti? si reliquit, quid ab hoc petis, quod per te persequi, & petere debes? Similima enim, & maxime gemina societas, hereditas est. Quemadmodum socius in societate habet partem: sic heres in hereditate habet partem, ut heres sibi soli, non coheredibus petit: sic socius sibi soli, non sociis petit. & quemadmodum uterque pro sua parte petit, sic pro sua parte dissolvit: heres ex sua parte, qua hereditatem adiit: socius ex ea, qua societatem coit. Quemadmodum suam partem Roscius, suo nomine condonare potuit Flavio, ut eam tu non peteres: sic, cum exegit suam partem, & tibi integram positionem reliquit: tecum partiti non debet: nisi forte tu, perverso more quod hujus est, ab alio extorquere non potes, huic et ipse potes. Perstat in sententia Satrius: quodcumque sibi petas socius, id societatis fiet. Quod si ita est: 7. qua (malum) stultitia fuit Roscius, qui ex juris periorum consilio, & auctoritate restipularetur à Fannio diligenter, ut, quod is exegisset à Flavio, dimidiam partem sibi dissolveret: si quidem sine cautione, & re promissione, nihilominus id Fannius societati, hoc est, Roscio debebat?

Desiderantur non pauci.

M. TULLI-

1. Nulli consilii.] Non ausus fuisset istud introducere, nisi mihi auctor fuisset Camerarius. & verò sic non solum exstat in primitus cultis, sed & Palatino nostro, posteriores, nullius inflexione vulgata.
2. Quid ille respondit?] Erat Lambinus vocem ultimam, sed non volentibus membranis aut ed. vet.
3. Universæ prædæ particeps.] Testatum reliquit Turnebus lib. xxix. cap. 46. repetum sibi in antiquissimo libro aviret, sine nomine prædæ, at nihil variat aut Pal. aut editio vetustior.

4. Hæc exposulare audeat.] Socius sum lectionem veteram editio-num & Palatini; maluerunt posterius costi postulare.
5. Nunc quid petierit, etc.] P. Viçt. editio, item antiquior omnis & Pal. Nunc quid petierit, quod sua lre, nunc quid cum abstulit, etc.
6. Sibi non tibi exegit.] Legendum omnino putabat Hotomanus, sibi non sibi exegit, sequeretur & ego, nisi veterat à libris.
7. Qua (malum) stultitia fuit Roscius, etc.] Est à conjectura Manutii, à qua non recedant libri veti. nisi quod si qua; antea legebatur, quæ malum, stultitia fuit? Roscius etc.